

lására egyelőre – gazdasági jellegű objektumok, határoló árkok és több lakóobjektum hiányában – nincsen lehetőség. A kibontott objektumok gazdag leletanyaga alapján nagyobb római kori települést feltételezhetünk, amelynek többi része a feltárás további munkálatai során remélhetőleg felszínre kerül.

SERLEGI GÁBOR

391. Tiszaszentmárton, református templom

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kö

2003-ban a várakozásokkal ellentétben egyelőre nem került elő az oklevelekben említett 11. századi kápolna. Az egyetlen gyanús falszakasz a szentély északkeleti falának alapozásában figyelhető meg (2/a árok), ahol az alapozást egy íves téglafal alkotja, melybe az északkeleti gótikus támpillért mintha belevágták volna. Az íves alapozás egy további padkával (korábbi alapozási padka?) is rendelkezik, ám sem ehhez tartozó építési, vagy járósíntet nem lehetett megfigyelni, csupán a kevert temetőföldet. Az íves fal folytatását az 1/b árokban még lehetett érzékelni, ám a feltárt sekrestye becsatlakozásától nyugatra, akárcsak a szentély keleti fala alatt ez az íves fal már nem folytatódott, ott az alapozás mindenhol a mai szentéllyel egyidős. További, a templombelsőben végzendő kutatásoknak kell eldönteniük, hogy egy korábbi íves szentélyzáródás vagy körtemplom faláról, vagy csupán a késő gótikus szentély alapozási szabálytalanságáról van-e szó.

A falkutatás és a régészeti feltárás során tisztázható volt, hogy a mai templom két nagy középkori építési periódus és a későbbi, reformátusokhoz köthető építkezések eredményeként jött létre. A mai hajó (a támpillérek nélkül) keltezhető korábbra, míg a szentély az in situ ablakok alapján továbbra is 15. század végének tartható, azaz a korábbi periódus szentélyét lebontották. A két periódus elválását belül az északkeleti és a délkeleti hajósarokban figyelhettük meg, ugyanakkor a mai diadalívpillérek már kötésben vannak a szentélyfallal. Az említett elválásokat kívül is meg lehetett figyelni: az északi oldalon egy falvarrat, a déli oldalon egy repedés formájában. A korábbi hajó jellegzetes habarcsa világosszürke, finom anyagú, apró mészszemcsékkel kevert volt, míg a szentély habarcsa morzsás, barnásszürke, nagyobb mészszemcsékkel kevert. A déli oldalon a 4/a árokban megfigyelhető volt, hogy az elválás csak a lábázat szintjén jelentkezett, a hajó téglalapozása (az utólagos támpillér mögött) a mai keleti hajófal alatt befordult, és kötésben volt a déli szentélyfal téglalapjával. Ez utóbbit a 15. század végén jelentősen visszabontották, majd ráépítették a mai lábazatot, mely eddigi megfigyelésünk szerint valószínűleg kötésben van a keleti hajófal fölmenő, újjáépített szakaszával (2/d árok). A déli szentélyfal alatt található korábbi alapfal keleti végén egy falsarokban végződött, majd mikor a mai szentélyt megépítették, kelet felé új – összedobált téglákból készített – alapfalat toldottak hozzá, mely a szentéllyel

egykorú támpillér alapozását is képezte. Egyelőre csak feltételezhetjük, hogy a korábbi – egyenes záródású? – szentély délkeleti sarkát találtuk meg (igaz, így elég nyomott arányú szentély adódna, hiszen feltételezésünk szerint a diadalívpillérek a maiak helyén voltak), vagy esetleg egy még korábbi, román kori periódussal (l. az íves alapozást a 2/a árokban) együtt alkotott szentélyt. Minderre a belsőben végzendő feltárások adhatnak választ.

A templomhajó alapozása mindenhol téglából készült, erre került a gömbölyded barabási kövekből készült – meglehetősen egyenetlen falsíkot adó – lábázat, melynek síkja az északi oldalon az alapozáshoz képest kiugrott, a nyugati oldalon viszont a téglalapozás a lábazathoz képest alapozási padkaként kiugrott. A kőlábázat záróelemeit már téglákból alakították ki, ezekből faragták meg a lábazati párkányt. Ennek nyomait a későbbi átalakítások jelentősen megrongálták, másutt a cementes vakolat alatt egyszerűen szétfagytak a téglák. A nyugati hajófalon azonban egy helyen még érzékelhető és rekonstruálható volt a párkányprofil. A legutolsó átalakítások során valamikor az északi hajófal csaknem teljes lábazati párkányát levésték (az egykori párkány csorbázata a lábazati vakolat elbontása után azonnal láthatóvá vált), ennek köszönhető a lábázatban tapasztalt ugrás az északi hajófal nyugati végén, hiszen a nyugati oldal párkánya eredeti magasságban fordult át az északi hajófalra.

Általában elmondható, hogy a téglalapozásban több helyütt – így az északi oldalon is – a fugák egymás fölé kerültek, emiatt a fölmenő falban is repedések jelentkeztek. A templom építői a leggyengébb pontnak az északnyugati hajósarkot éreztették, ez az egyetlen sarok, ahol egy támpillért létesítettek. A későbbiekben (még a középkorban?) ezt a támpillért visszabontották (az átfedő réteg a habarcs- és téglaszemcsékkel kevert homokos temetőföld volt), és ettől a hajósarok megmozdult. A nyugati hajófalon ugyanis a lábázatban szintén falazási hiba volt, ráadásul, mint az a templombelsőben látható, a nyugati hajófal bekötése az északi (és a déli) hajófalba sem tökéletes. Ennél fogva ma is itt megy föl a repedés. A hajósarok újbóli szilárdítása érdekében került ide a 19. században épült átlós támpillér, mely egy falazási hiba miatt szintén megrepedt.

A templommal egyidős temetkezések nagy részét a későbbiek során alaposan megbolygatták. Ennek köszönhetően számos kevert emberi csontot találtunk a temetőföldben, ép sírnak csupán egy újszülött csecsemő egykor koporsós sírját tarthatjuk (1. sír, 1/c árok). A váz koponyáját teljesen megbolygatták (a fölötte lévő sírnak részben még meg lehetett figyelni a feltétét, de ép vázat már nem találtunk benne), csupán a koponyatető csontjait, és rajtuk egy réztűt figyelhettünk meg. A koporsósarok közül kettő még eredeti helyén volt megfigyelhető, a többi a fölötte lévő bolygatásból került elő. Mivel a sír a későbbi sekrestye területére esett, biztos, hogy a korábbi templomperiódushoz tartozott.

A 15. század végén jelentős átalakításon ment keresztül a templom. Lebontották a korábbi periódus(ok)-ban épült szentélyt és annak diadalívét, és megépítették a mai, támpillérekkel erősített szentélyt és diadalívet.

Az új szentély sekrestyét kapott (1., 1/a-d árkok), melynek nyugati fala bele van vágva a 14. századi hajófalba, keleti fala ugyan az alapozásban elválk, de a fölmenő falban látszik a csorbázat, melyet azután utólag kitapasztgattak. A sekrestye északi fala meglehetősen ferdére sikerült, ám alaprajzát nyilván az is befolyásolta, hogy az északi domboldal meredeken lejtett, amint arra az északi sekrestyefal többletől alacsonyabb alapozási padkája utal. A sekrestye járósíntje jóval magasabbban volt a szentély alapozási padkájánál, amire az elfalazott, rézsús kávájú ajtó kívülről kibontott küszöbsíntje utal. Emiatt az egykori járósíntet kutatóárkainkban már nem érzékelhettük. A sekrestye falkoronáját mutatja a keleti hajófalán látható falvastagítás teteje. Valószínű, hogy a sekrestyének boltozata is volt (ezt a felmenő falakon eddig nem volt módunkban kutatni), ugyanis a helyiség északkeleti sarkában egy kis beszögellés van az alapozásban. Ez valószínűleg egy falsarokban lévő pillérre és egy arról induló élkeresztboltozatra utal (az északnyugati sarokban ilyet nem találtunk). Az északkeleti sarkot kívülről megvastagították, vélhetően a boltozás miatt. A befalazott sekrestyeajtót belülről is megfigyelhettük, és kiderült, hogy befalazásakor áthidalójába és nyugati kávájába is belebontottak, melyet azután kénytelenek voltak kifalazni. A sekrestye elbontására és az ajtó elfalazására a református időszakban, talán már a 15. században sor került. Mindenesetre az elfalazás barna, homokos, mészszeremcsékkel kevert habarcsa eltér a későbbi református építkezések (déli toldaléképítmény, torony) habarcsától.

A feltárás során megfigyelhettük több esetben a 15. század végi járósíntet is (2/c, 4/b árok) egy téglamorzsalékos építési szint formájában. Ennek szintje a déli oldalon bizonyíthatóan nem a 15. századi lábazati padka szintjén, hanem annál magasabbban volt, mégpedig úgy, hogy a lábázat szabálytalan kövekből, hézagosan rakott – valójában vakolhatatlan – falsíkja minden bizonnyal a földfelszín alatt volt. Ugyanezt feltételezzük az északi oldalon (vö. a sekrestye járósíntjéről mondtakkal), ahol mára a terepsínt lemosódott.

A szentély déli oldalán megfigyelhető volt a téglából megfaragott 15. századi lábazati párkány, melynek profilja különbözött a 14. századi hajó lábazati profiljától. Ugyanitt, a keleti hajófal és a déli szentélyfal csatlakozásánál volt megfigyelhető az eredeti, 15. századi meszelés (hordozórétege megegyezett a téglák közti habarccsal), rajta pedig egy sárgásfehér második meszelésréteg volt, valószínűleg a református korszak emléke. Az északi oldalon ugyanitt megfigyelhető volt az eredeti meszelés, ami ezúttal a sekrestye felső terébe esett.

Az új szentély építésével egy időben átépítették a hajót is. Az építkezések során használt állvány egyik lyu-

kát figyelhettük meg a 4/a árokban, de a faelemet már kihúzták belőle.

Amint az a történeti adatokból kiviláglik, a templom a 16. század közepétől nagy valószínűséggel már református volt, majd egy hosszabb 17. századi katolikus időszakot leszámítva ismét reformátussá vált. Mindenképp a református korszakkal függ össze a sekrestye elbontása és a sekrestyeajtó befalazása. Továbbra sincs adatunk arra, hogy erre már a 16. század második felében sor került-e (a templom átvételekor szerintünk nem feltétlen ez volt a legfontosabb dolguk) vagy inkább később, a templom újabb református időszakában.

Az adatok szerint a 19. század elején egy fatornyocskával (harangláb?) rendelkezett a templom. Ennek helyét – ha valóban különálló építmény volt – nem sikerült megtalálni. Mindössze a templomtól délre találtunk egy gyanús, újkori téglalapozást, mely esetleg valamilyen felszíni építménnyel hozható összefüggésbe (4/b árok). Az átmedvesedett vakolat eltávolítása, majd a régészeti feltárás után egyértelművé vált a déli előcsarnok – templomhajóhoz viszonyított – utólagossága. Ugyanakkor az előcsarnok és a torony kötésben volt, azaz egyidősek. Az új épületrészek lábazata lapos barabási kövekből állt. Hasonló javítgatások figyelhetők meg több helyütt a középkori lábazatokon, illetve az északi szentélyfalán, ám ez utóbbi helyen láthatóan már a sekrestyeajtó befalazását is javították.

Ezzel egyidősnek vagy még későbbinek tartjuk a hajó sarkait erősítő, utólagos támpillérek megépítését is. Látható, hogy támpillért csak a délnyugati hajósaroknál nem emeltek, úgy látszik, a déli előcsarnok nyugati falát elegendőnek ítélték a falak oldalirányú megtámasztásához.

Az épület modern kori renoválásainak eredménye egy, főleg a lábazatnál megfigyelhető korábbi cementes vakolat, továbbá rajta a legutolsó templomfelújítás újabb cementes rétege, a feltárás során feltört betonjárda és a fölmenő falak kőporos vakolata.

FÜLÖP ANDRÁS

392. Tizzaszőlős, Domaháza, Pusztá-Réti-dűlő

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, R, B, Á, Kö

A régészeti lelőhelyet 2003 márciusában fedeztük fel Tiszaörvény DK-i határában, midőn a Körös-kultúra Közép-Tisza-vidéki É-i elterjedési határát vizsgálva, előbb a Heves megyei, majd a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tisza-part mentén, az egykori holt ágakat felkutatva, terepszemléket tartottunk. A megközelítőleg másfél kilométer hosszúságú és helyenként száz méter szélességű lelőhelyet, amelyet a százötven éve megkezdett gátépítési és tereprendezési munkálatok – kivételes módon – érintetlenül hagytak, a jelenlegi Tisza-medertől kb. 400 m-re K-re elterülő, egykori ártér magas partján lokalizáltuk. A lelőhely magas partját, mely É-ről D-re, majd K-re haladva, megközelítőleg derékszögű ívet ír le, nem használták fel a gát kialakításához. A gátat itt közvetle-